

Teachings of prayer and sublimation of the Islamic family (qualitative study)

Ahmad Abbasi Darehbidi¹ | Tayebeh Zareie²

DOR: 20.1001.1.26454955.1402.18.65.12.2

Research Paper

Received:
30 March 2023

Revised:
07 August 2023

Accepted:
11 October 2023

Published:
11 October 2023

P.P: 251-270

ISSN: 2645-4955
E-ISSN: 2645-5269

Abstract

As the most important influential institution in Islam, the family has a special position, so that it is considered one of the main structures of the Islamic society in order to realize the goals of human creation and to reach the position of Allah's caliph. The purpose of the current research was to identify the dimensions and components of the Islamic family's excellence based on the teachings of prayer in the current situation. The study was conducted using a qualitative approach and content analysis method. The participants in the research (20 individuals) were university professors and clerics from Isfahan province in 2022, who were subjected to semi-structured and in-depth interviews based on purposive sampling approach and theoretical saturation criterion. The findings were analyzed using the Colaizzi model (1978) and were classified into three tables titled "Foundations and Infrastructure", "Dimensions", and "Effects and Results", and 87 sub-themes were identified in the form of 11 main themes titled "Purposefulness, Conditions and Prerequisites, Programs and Perspectives, Quality (Foundations and Infrastructure with 32 basic concepts), Psychological-Physical, Individual-Social, Legal (Dimensions including 26 basic concepts), Strength and Sustainability, Privacy and respect, Health and Education, and Excellence (Effects and Results with 29 basic concepts)". These themes lay the groundwork for the excellence of the Islamic family on the one hand and the re-education and strengthening of the teachings of prayer in the family on the other hand and as a result will help the excellence of the Islamic family at a wide level.

Keywords: sublimation of the Islamic family, prayer teachings, phenomenology.

1. Senior Expert, Department of Social Sciences, Faculty of Literature and Humanities, Isfahan University, Isfahan, Iran.
2. Corresponding author: Assistant Professor, Department of Education, Kermanshah Branch, Islamic Azad University, Kermanshah, Iran. t.zareie18@gmail.com

Cite this Paper: Abbasi Darehbidi' A & Zareie' T. Teachings of prayer and sublimation of the Islamic family (qualitative study); The Women and Families Cultural-Educational, 65(4), 251-270.

۶۵

سال هجدهم
زمستان ۱۴۰۲

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۱/۱۰
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۵/۱۶
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۷/۱۹
تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۷/۱۹
صص: ۲۷۰-۲۵۱شابا چاپ: ۴۹۵۵-۲۶۴۵
الکترونیکی: ۵۲۶۹-۲۶۴۵

فصلنامه علمی فرهنگی تربیتی زنان و خانواده

الزامات خانواده تراز اسلامی مبتنی بر آموزه‌های نماز (مطالعه کیفی)

احمد عباسی دره بیدی^۱ | طیبه زارعی^۲

چکیده

خانواده به عنوان مهمترین نهاد تاثیر گذار در اسلام از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. به طوری که از ساختارهای اصلی جامعه اسلامی جهت تحقق اهداف خلقت انسان و رسیدن به مقام خلیفه‌اللهی به‌شمار می‌آید. هدف پژوهش حاضر شناسایی ابعاد و مؤلفه‌های پیشران و الزامات خانواده تراز اسلامی براساس آموزه‌های نماز در شرایط کنونی بود. پژوهش با رویکرد کیفی و روش تحلیل مضمون انجام گرفت. مشارکت‌کنندگان پژوهش (۲۰ نفر) اساتید و روحانیون دانشگاهی استان اصفهان در سال ۱۴۰۱ بودند که بر اساس رویکرد نمونه‌گیری هدفمند و روش معیار و با توجه به اشباع نظری مورد مصاحبه نیمه ساختاریافته و عمیق قرار گرفتند. تحلیل یافته‌ها با الگوی کلایزی (۱۹۷۸) انجام شد و یافته‌ها در قالب سه جدول با عناوین «مقدمات و زیرساخت‌ها»، «ابعاد» و «آثار و نتایج» و ۸۷ مضمون فرعی در قالب ۱۱ مضمون اصلی با عناوین «هدفمندی، شرایط و مقدمات، برنامه و چشم‌انداز، کیفیت (مقدمات و زیرساخت‌ها با ۳۲ مفهوم پایه)، روانی- جسمانی، فردی- اجتماعی، حقوقی (ابعاد شامل ۲۶ مفهوم پایه)، استحکام و پایداری، حریم و حرمت، سلامت و تربیت و تعالی (آثار و نتایج با ۲۹ مفهوم پایه)» طبقه‌بندی و شناسایی شدند. این مضامین زمینه‌ساز ارتقای خانواده اسلامی از یک‌سو و بازآموزی و تقویت آموزه‌های نماز در خانواده از سوی دیگر و در نتیجه کمک به شکل‌گیری خانواده تراز اسلامی در سطح گسترده خواهند شد.

کلیدواژه‌ها: الزامات، خانواده تراز اسلامی، آموزه‌های نماز.

۱. کارشناس ارشد، گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.
۲. نویسنده مسئول، استادیار، گروه معارف، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران.

t.zareie18@gmail.com

استناد: عباسی دره‌بیدی، احمد؛ زارعی، طیبه. الزامات خانواده تراز اسلامی مبتنی بر آموزه‌های نماز (مطالعه کیفی)؛

DOR: 20.1001.1.26454955.1402.18.65.11.1 ۲۷۰-۲۵۱، (۴)۶۵

نویسندگان ©

ناشر: دانشگاه جامع امام حسین (ع)

این مقاله تحت لیسانس آفرینندگی مردمی (Creative Commons License- CC BY) در دسترس شما قرار گرفته است.

۱. مقدمه و بیان مسئله

خانواده به عنوان اصلی‌ترین نهاد جامعه و بستر رشد و تعالی انسان‌ها پیوندی جداناپذیر با بسیاری از نهادها، امور و اعمال اجتماعی دارد و به همین دلیل جایگاه مهمی در مطالعات و پژوهش‌های رشته‌های مختلف دارد. تأثیر آشکار و پنهان این نهاد بر دیگر اجزای جامعه و متقابلاً تأثیرات جامعه بر آن باعث گردیده است تا اندیشمندان، سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان حوزه‌های مختلف به خانواده و مسائل آن با رویکردهای مختلف دینی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و روانشناختی توجه کنند (ملکی فاراب، ۱۳۹۶: ۲۵).

خانواده یا همان تبار، دودمان (دهخدا، ۱۳۵۲، ج ۶: ۸۲۹۲) در اصطلاح واحدی اجتماعی نشأت گرفته از ازدواج یک مرد و زن است که بچه‌های متولد شده از آن‌ها، آن را ادامه داده و تکمیل می‌کنند (عیسی زاده، ۱۳۹۰: ۲۷) و براساس تعالیم اسلامی مجموعه‌ای از افراد است که به واسطه رابطه‌های سببی (عقد ازدواج) یا نسبی (والدینی، فرزندگی و خواهر و برادری) به یکدیگر پیوند خورده و متناسب با نوع نسبت و ارتباطشان با یکدیگر، نسبت به هم، مسئولیت‌های اجتماعی، فرهنگی، حقوقی، تربیتی، رفتاری، اقتصادی، دینی و اخلاقی دارند (سالاری فر، ۱۳۸۴: ۱۳). هنگامی که صحبت از خانواده تراز اسلامی می‌شود، منظور خانواده‌ای سالم، رشد یافته و متعالی است که براساس شرع مقدس اسلام شکل گرفته و ضمن انجام مسئولیت‌های نامبرده از بدو شروع تا پایان براساس نکات و دستورات اسلامی عمل می‌کند و معیار و شاخص‌های رفتار و عمل آنان دستورات اسلامی است و همیشه حرکتی رو به جلو و تعالی دارد.

نتایج مطالعات و تحقیقات مختلف نشان می‌دهد سلامت، رشد و تعالی خانواده نقش مهمی در سلامت فردی دارد و سلامت جامعه بازتابی از سلامت خانواده است (آماتو^۱ و دیگران، ۲۰۰۵) که خود بر گرفته از بافت فرهنگی، اجتماعی، دینی و مذهبی است (پفیفیر^۲ و دیگران، ۲۰۱۳) از طرفی عوامل مذهبی ارتباط معناداری با چگونگی رشد، تعالی و سلامت خانواده دارند (شام^۳ و دیگران، ۲۰۱۲؛ کوترلا^۴ و دیگران، ۲۰۱۰). بدون تردید خانواده تراز اسلامی در معنویت‌گرایی جامعه بین‌الملل نقش دارد و می‌توان بواسطه تقویت معنویت خانواده، معنویت جامعه بین‌الملل را

1. Amato, P.R
2. Pfeifer, L
3. Schramm, D.G
4. Kotrla, K

ارتقا بخشید (محقق و شریفی، ۱۴۰۰). در واقع پرداختن به خانواده تراز اسلامی از آن جهت اهمیت دارد که در صورت وجود شاخص‌های لازم تعالی آن باعث خودسازی، جامعه‌سازی و تمدن‌سازی می‌شود.

خانواده تراز اسلامی مؤلفه‌ها و شاخص‌های مختلفی از جمله سه شاخص کلی «پیش‌زمینه‌های تشکیل خانواده»، «ساختار خانواده» و «کارکردهای خانواده» با توجه به آیات قرآن و روایات دارد (ملکی فاراب و همکاران، ۱۳۹۸). با این وجود برای شناخت و دستیابی به خانواده تراز اسلامی باید به عواملی همچون «دیدگاه‌های نظری اسلام در مورد خانواده»، «راهکارهای عملی تحکیم خانواده» و «عوامل تحکیم خانواده» توجه نمود (تقوی‌پور و همکاران، ۱۳۹۶). به باور حاجیان‌مقدم و همکاران (۱۳۹۶) برای ارائه یک الگوی مستحکم از خانواده ایرانی - اسلامی در سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ باید به تمام ابعاد فردی، خانوادگی و اجتماعی با نگاهی یکپارچه‌نگر و جامع‌نگریسته شود. زیرا شکل‌گیری و ارائه الگوی خانواده تراز اسلامی نیازمند بررسی «دیدگاه‌های نظری پیرامون خانواده»، «راهکارهای عملی تحکیم خانواده» و «عوامل تحکیم خانواده» از نگاه اندیشمندان مختلف و از جمله مقام معظم رهبری (مدظله) است (تقوی‌پور و صلواتیان، ۱۳۹۴).

سیر تحولات جامعه باعث دگرگونی نهاد خانواده نیز شده است و همان‌طور که دنیای معاصر و مدرن امروز بیش از گذشته نیازمند تغییر و تحولات اساسی در حوزه معارف الهی و دینی همراه با توجه بیشتر به معنویت و فطرت انسانی است، نهاد خانواده و مطالعات پیرامون آن نیز نیازمند بازنگری و مطالعه گسترده‌تری است، مسائل و مشکلات گوناگون مانند وجود اشار و سارقان اینترنتی، زندگی شهری و آپارتمانی و دشواری‌های آن، تبدیل روابط عاطفی و احساسی انسان‌ها به روابط منطقی و ماشینی، آلودگی محیط‌زیست و وجود فساد مادی و معنوی در اجتماع زمینه‌های سلب آسایش و آرامش را از انسان فراهم آورده است (طالب‌تاش، ۱۳۹۰: ۱۰۱) و همچنین نهاد خانواده و ارزش‌ها و هنجارهای آن را متحول ساخته است و نظم آن را برهم زده است (چیبکس و لیت، ۲۰۰۵).

تحولات جامعه و مسائل خانواده ضرورت توجه به دین و مسائل دینی را بیشتر نموده است. خطر امروز برای انسان‌ها، از بین رفتن خانواده در حوزه اجتماعی و جمعی و برای بعد معنوی آن،

1. Chibucos, R., Leite, W

کاهش دین‌داری و کم‌اهمیت جلوه دادن عبادات و از جمله نماز است. نگاهی گذرا به آمارها مؤید این مطلب است که شاخص ازدواج نسبت به طلاق کاهش داشته است و از ۹/۸ در سال ۱۳۸۳ با یک کاهش ۶۰ درصدی به میزان ۳/۹ در سال ۱۳۹۵ رسیده است (سازمان ثبت احوال، ۱۳۹۵) و همچنین براساس آمار سال ۱۳۹۹ میزان طلاق افزایش پیدا کرده است و از هر سه ازواجی که در سال ۱۳۹۹ ثبت شده است، یک طلاق نیز اتفاق افتاده است و نسبت طلاق به ازدواج در کشور ۳ به ۱ شده است و میزان ازدواج از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۹ به میزان ۳۶ درصد کاهش داشته است (سازمان ثبت احوال، ۱۴۰۰) و خانواده در ایران با آنچه مدنظر دین اسلام است در حال فاصله‌گیری است. چنانکه افزایش سن ازدواج، زندگی مجردی، تغییر الگوهای همسرگزینی، ترویج فرهنگ استقلال طلبی، رشد آمار طلاق و از بین رفتن کراهت آن و تزلزل خانواده و مواردی از این دست، استحکام و بنیان خانواده را دچار مخاطره ساخته است (نعیمی و کاظمیان، ۱۳۹۳: ۳).

جامعه مدرن با داشتن ویژگی‌هایی چون عقلانیت (فروند، ۱۳۶۸: ۲۱۴) و آزادی‌بخشی و بنیادگرایی (ویللم^۱، ۱۳۷۷) و تجدد پیش‌رفته است و همانطور که جهان وارد هزاره سوم می‌شود، دین نیز با توسعه و پیشرفت مواجه می‌شود (اسکات و هال^۲، ۲۰۰۳: ۸۵) و نیاز به معنویت بیش از گذشته احساس می‌گردد به گونه‌ای که در قوانین تعلیم و تربیت اکثر کشورهای پیشرفته، معنویت و رشد معنوی همراه با رشد ذهنی، بدنی و فرهنگی مورد توجه قرار گرفته است (بنامی^۳، ۲۰۰۶: ۲۰). معنویت به معنای برقراری ارتباط روحی، روانی، فکری و درونی با عالم ماورای طبیعت و متعالی است (خسروپناه، ۱۳۹۲: ۱۷۱) که در ادیان مختلف بواسطه راه‌ها و عبادت‌های متعدد و مختلف برقرار می‌شود. یکی از عبادت‌های تربیتی و سرنوشت‌ساز دین اسلام که مهم‌ترین راه ارتباط با خالق هستی نیز شناخته می‌شود، فریضه نماز است که به عنوان میراث تمام پیامبران دانسته شده است و هر پیامبری به رسالت مبعوث شد، انسان‌ها را به نماز دعوت می‌نمود و به آن سفارش می‌کرد. بنابراین می‌توان گفت نماز دارای پیشینه‌ای به قدمت زندگی آدمی است و هر ملتی برای رهایی از تعلقات دنیوی، معنویت و کسب آرامش به عبادت و نماز متوسل می‌شود (طیار، ۱۳۹۱: ۶۶).

1. Willem, J.P
2. Scott, J& Hall, A
3. Benami, A

نماز به عنوان یک عمل عبادی از پایه‌های دین اسلام و ترجمه کلمه «صلاة» به معنای افروختن آتش، دعا کردن، تبریک و تمجید (راغب، ۱۴۱۲ق: ۱۹۰)، پرستش، نیاز، سجود، بندگی و اطاعت، خم شدن برای اظهار بندگی و اطاعت (عمید: ۱۳۵۴، ج ۲: ۶۹۴) است و به دلیل اهمیت و جایگاه خاصه‌اش، بعد از ایمان (وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ؛ مائده، ۵۵) قرار گرفته است. در دستورات اسلامی توجه خاص به موضوع نماز و پیامدهای آن شده است (طهماسبی پور و کمانگیری، ۱۳۷۵). نماز در رابطه با تربیت و شکل‌گیری اعمال و الگوهای تربیتی چون؛ نظم، همدلی و همگرایی، اتحاد و همدلی و پرهیز از کینه و دشمنی و منکرات جایگاه ویژه و بالایی دارد. خداوند تبارک و تعالی نیز در قرآن مجید در این رابطه فرموده است: «نماز را به پای دار که همانا نماز، اهلش را از هر کار زشت و ناپسند باز می‌دارد» (عنکبوت، ۱۴۵). نماز عبادتی است که یاد خدا را در دل‌ها زنده می‌کند (طه، ۲۱۴) و در مرکز و کانون عبادات انسان در برابر خداوند قرار گرفته است، هنگامی که پذیرش سایر اعمال و عبادت‌ها در گرو پذیرش و مقبولیت آن بوده و دارای آثار و پیامدهای متعددی است و با نهادها، سازمان‌ها و بسیاری از جوانب زندگی ارتباط پیدا می‌کند؛ حوزه‌ها و نهادهای گوناگون زندگی را متأثر می‌سازد.

امروزه کمتر کسی است که در ارزش و اهمیت نماز و ارتباط آن با رشد و تعالی نهادهای مختلف و از جمله خانواده تردید داشته باشد. به عنوان نمونه تأیید و پشتیبانی از خانواده به مثابه شهود (اشهد ان لا...) بعد از تأیید شتافتن و دوری از تعلل (حیّ علی...)، کارآمدی خانواده در پایه‌گذاری بهترین اعمال (حیّ علی خیر العمل)، شکرگزاری در خانواده (الحمد لله...)، سلام و درود بین اعضای خانواده (اسلام علیک...)، نظارت بر فرزندان در انتخاب دوست (صراط الذین انعمت علیهم...)، نهی از دوستی و همنشینی با افراد بد (غیر المغضوب علیهم) مثال‌هایی از رابطه نماز و خانواده هستند. خانواده‌ها به عنوان مبدأ و قلب نظام آموزش مفاهیم و تعالیم مذهبی در جامعه، نقش اصلی را در انجام و اهتمام این فریضه بر عهده دارند. با توجه به اینکه نماز مهم‌ترین عبادت و ستون دین است و نهاد خانواده نیز به عنوان مهم‌ترین نهاد اجتماعی است که در دین اسلام به رشد و تعالی آن بسیار سفارش شده است و قرآن کریم با توجه به آیه ۷۴ سوره فرقان^۳

۱. وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ

۲. وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي (طه، ۱۴)

۳. وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا (فرقان، ۷۴)

نهاد خانواده را پیش آهنگ تشکیل جامعه نمونه انسانی می‌داند که در صورت شکل‌گیری و رشد متناسب قادر است خود و جامعه را به تعالی رسانده و اعضا را در رفع مشکلات قادر سازد (تری‌پاتی و ساها،^۱ ۲۰۱۹) و از طرفی از منظر دینی و علمی رشد شاخص نماز در خانواده با تعالی خانواده ارتباط مستقیم دارد و نتایج تحقیقات و بررسی‌ها نشان داده است که نماز باعث پایداری، تحکیم، سلامت و سعادت افراد خانواده می‌شود (ایزدی‌فر و صابرزاده شوریچه،^۲ ۱۳۹۰؛ حر،^۳ ۱۳۹۳؛ کریمی،^۴ ۱۳۹۶؛ چاخرلو،^۵ ۱۳۹۷؛ غلامی،^۶ ۱۳۹۷) و از سوی دیگر خانواده در کنار مدرسه به عنوان دو نهاد مهم در امر تعلیم و تربیت نقش بسیار مهمی در جذب کودکان و نوجوانان به نماز دارد (اکبرنژاد و طاهرینیا،^۷ ۱۴۰۰) بررسی رابطه میان آن‌ها ضرورت می‌یابد.

بر اساس نتایج پژوهش چاخرلو (۱۳۹۷) بین شرایط فرد نسبت به اقامه نماز و رشد سلامت با بنیان خانواده و تربیت آن رابطه معناداری است و هر اندازه ایمان فرد قوی‌تر و پایبندی‌اش به فرایض دینی و از جمله نماز بیشتر باشد، سلامت روانی، اجتماعی و احساس امنیت بیشتری خواهد داشت و این به صحت تربیت فرزندان، ارتقاء و تحکیم بنیان خانواده می‌انجامد، آن‌گونه که نماز اول وقت موجب مدیریت زمان و برقراری نظم در امور و خانواده می‌گردد و اسباب موفقیت را فراهم می‌نماید (موسوی و شمس‌الدینی،^۸ ۱۳۹۱). با این تفاسیر و نتایج آشکار است که یک ارتباط و تعامل میان نماز به عنوان افضل عبادات و خانواده به عنوان مهم‌ترین نهاد اجتماعی برقرار است و این دو می‌توانند به رشد و تعالی یکدیگر یاری رسانند، به همین دلیل مسئله اصلی پژوهش حاضر بررسی الزامات خانواده تراز اسلامی مبتنی بر آموزه‌های نماز و فهم تجارب نخبگان جامعه (اساتید حوزه و دانشگاه) در این رابطه است.

۲. روش پژوهش

از آنجایی که هدف پژوهش بررسی الزامات خانواده تراز اسلامی مبتنی بر آموزه‌های نماز و بررسی و تحلیل مضامین آن از دید متخصصان مرتبط و آگاهان از موضوع پژوهش است، روش پژوهش کیفی و با استفاده از الگوی ۷ مرحله‌ای کلازی^۹ (۱۹۷۸) انجام شده است. روش کلازی شامل ۷ مرحله (شوشا،^{۱۰} ۲۰۱۲) به شرح زیر است:

1. Tripathy. M and Sahu. B
2. Colaizzi
3. Shosha, G. A.

- ۱- مرور کلی داده‌هایی که از مصاحبه‌ها جمع‌آوری شده است؛
- ۲- استخراج جملات بااهمیت و مهم از متن مصاحبه‌ها؛
- ۳- مفهوم‌بندی و صورت‌بخشی به جملات مهم استخراج شده؛
- ۴- قرار دادن معانی صورت‌بندی شده در دسته‌های خاص؛
- ۵- تبدیل و ایجاد نظرات به توصیف‌های جامع و کامل؛
- ۶- تبدیل توصیف‌های به دست آمده به یک توصیف خلاصه و معتبر و بازگشت نتایج به شرکت‌کنندگان برای تعیین اعتبار؛
- ۷- معتبرسازی نهایی.

جامعه مورد مطالعه در این پژوهش اساتید دانشگاه‌های اصفهان و روحانیون سطح ۳ و ۴ حوزه بودند که انتخاب آنان با رویکرد هدفمند قضاوتی و نظری انجام شد. حجم نمونه بر اساس اشباع نظری تعیین شد که با ۱۷ مصاحبه این امر حاصل گشت و برای اطمینان بیشتر تا نفر ۲۰ مصاحبه‌ها ادامه یافت. در انتخاب نمونه مورد مطالعه پژوهشگر بیشتر دنبال افرادی بود که دارای تجربه غنی از موضوع پژوهش باشند و توان بیان و تمایل به مشارکت در پژوهش را داشته باشند (اسپزیال^۱ و همکاران، ۲۰۱۱) و حتما عضو هیئت علمی دانشگاه یا استاد حوزه بوده و در زمینه مطالعات خانواده سابقه فعالیت آموزشی - پژوهشی داشته و بتوانند بیشترین اطلاعات را در مورد موضوع پژوهش ارائه دهند. ابزار گردآوری داده‌های پژوهش مصاحبه‌های عمیق و نیمه ساختمند بودند که پس از طراحی سوال‌های مصاحبه با رعایت ملاحظات مربوط که نشانگر احترام پژوهشگر به شرکت‌کنندگان است (گوارد و تیلور^۲، ۲۰۰۴) از آنان پرسیده شد. مهمترین سوال این بود که «مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌های لازم برای داشتن خانواده تراز اسلامی کدامند؟» و در ادامه تلاش می‌شد تا از سوالات اکتشافی مانند «می‌توانید ارتباط این مؤلفه‌ها را با نماز بیان کنید؟ و کدام از اعمال و ارکان نماز با خانواده اسلامی مرتبط است؟ چرا؟» در طول مصاحبه استفاده شود. هر کدام از مصاحبه‌ها از ۲۰ دقیقه تا گاهی یکساعت به طول انجامید و ملاحظات اخلاقی با توضیحات لازم در مورد اهمیت و هدف پژوهش، اختیاری بودن مشارکت، محرمانه بودن پاسخ‌ها، افشا نشدن هویت

1. Speziale, H. S
2. Gorard, S, & Taylor, C

پاسخگو و استفاده از نتایج صرفاً در جهت ارتقای دانش و کمک به کیفیت خانواده تراز اسلامی، رعایت شد.

تجزیه تحلیل داده‌ها با تحلیل مضمون انجام شد و صحت و قابلیت اعتماد داده‌های پژوهش براساس نظر گوبا و لینکن^۱ (۱۹۹۴) با رعایت چهار معیار «اعتبارپذیری»، «انتقال‌پذیری»، «قابلیت اطمینان» و «تأییدپذیری» انجام شد (حریری، ۱۳۸۵: ۷۵-۶۴). قابلیت اعتبار بدین معنا است که تا چه حد ساختار و معنی پدیده به خوبی بازنمایی می‌شود (سینکوویچ^۲ و همکاران، ۲۰۰۸). انتقال‌پذیری نیز مؤید این مطلب است که تا چه میزان می‌توان داده‌ها را به محیط‌ها و شرایط مشابه تعمیم داد که با در نظر گرفتن شرایط تحقیق و ویژگی‌های مشارکت‌کنندگان، تلاش شد انتقال‌پذیری پوشش داده شود. قابلیت اطمینان نیز بیانگر انسجام درونی و نحوه بررسی متغیرها توسط پژوهشگر است (آونگ‌بوزی و لیچ^۳، ۲۰۰۷). برای این امر گزیده‌هایی از مصاحبه‌ها و مفاهیم و مضامین استخراج شده در اختیار صاحب‌نظران آگاه قرار گرفت که نتایج را تأیید نمودند. تأییدپذیری نیز بدین معناست که سایر افراد پس از مطالعه نتایج تحقیق آن را تأیید می‌کنند (توماس و مکگلوی^۴، ۲۰۱۱). این مهم نیز از طریق بازبینی داده‌ها و دقت در نتایج و تفسیر و تطبیق داده‌ها با نتایج مطالعات پیشین حاصل شد.

جدول ۱. مشخصات مصاحبه‌شوندگان

ردیف	دانشگاه‌های مصاحبه‌شوندگان	تعداد	جنسیت		مدرک تحصیلی	
			مرد	زن	دکتری	دکتری و حوزوی
۱	دانشگاه اصفهان	۵	۴	۱	۴	۱
۲	حوزه علمیه نجف آباد	۴	۴	۰	۰	۴
۲	دانشگاه صنعتی اصفهان	۴	۳	۱	۴	۰
۳	آزاد اسلامی نجف آباد	۳	۱	۲	۲	۱
۴	پیام نور اصفهان و سایر	۴	۲	۲	۳	۱
مجموع	-	۲۰	۱۴	۶	۱۳	۷

1. Guba, E. G., and Y. S. Lincoln
2. Sinkovics, R. R.
3. Onwuegbuzie, A. J., & Leech, N. L.
4. Thomas, E., & Magilvy, J. K.

۳. یافته‌ها

پس از اشباع داده‌ها و تکراری شدن پاسخ‌ها، براساس مؤلفه‌های مستخرج از مصاحبه‌ها، مجموعه‌ای از عوامل و مضامین مؤثر پیرامون خانواده تراز اسلامی الهام گرفته از تعالیم نماز با روش کلایزی شناسایی و داده‌ها کدبندی گردیدند که در نهایت باعث شکل‌گیری مفهوم و پدیده مرکزی با عنوان «الزامات خانواده تراز اسلامی براساس آموزه‌های نماز» شد. مضامین به دست آمده براساس شاخص‌ها و ویژگی‌های نماز هستند که در این پژوهش، در سه حوزه جداگانه با عنوان «مقدمات و زیرساخت‌ها»، «ابعاد» و «اثرات و نتایج» نام‌گذاری شدند. لازم به ذکر است که بسیاری از مفاهیم و مضامین نامبرده در برخی از حوزه‌ها همپوشانی داشته و می‌توانند به عنوان مقدمه و یا نتیجه و اثرات یک حوزه دیگر نیز شناخته شوند.

از الزامات خانواده تراز اسلامی براساس آموزه‌های نماز مقدمات و زیرساخت‌های مربوط هستند که مقوله‌های فرعی این مضمون شامل ۳۲ مضمون فرعی بود که در ۴ مضمون اصلی «هدفمندی»، «شرایط و مقدمات»، «برنامه و چشم‌انداز» و «کیفیت» جمع و جمله‌بندی گردید که در تبیین آن‌ها باید گفت اقامه نماز دارای هدف است و همین امر برای خانواده نیز متصور است (هدف تشکیل خانواده طبق آیه ۲۱ سوره روم رسیدن به آرامش و هدف نماز نیز براساس آیه ۱۴ سوره طه ذکر خداوند است که با آن براساس آیه ۲۸ سوره رعد آرامش در قلب ایجاد می‌شود) و لذا شرایط و مقدماتی دارد که برای کسب نتیجه مطلوب باید رعایت شود و همچنین برای آن چشم‌انداز و برنامه تدوین نمود (تلاش برای هدف‌گذاری؛ اقم الصلاة) تا با دانستن کیفیت بتوان یک خانواده خوب همراه با نماز داشت. برخی از مصاحبه‌های پیرامون این مضمون در ادامه آمده است. همچنین در جدول شماره (۲) فرآیند استخراج مضامین قابل مشاهده است.

- از زیرساخت‌ها و مقدمات اساسی داشتن خانواده تراز اسلامی با توجه به آنچه در نماز است، هدفمندی این دو است. همانطور که نماز برای بازداشتن از فحشا و منکر است، تشکیل خانواده و تلاش در جهت حفظ آن از آسیب‌ها و مشکلات از هدف‌های خلقت انسان و آفرینش زن و مرد برای تکمیل یکدیگر و تداوم نسل بشر است (پاسخگو شماره ۲).

- همان‌گونه که نماز آداب و شرایطی برای شروع و اقامه و پس از آن پذیرفته شدن دارد، تشکیل خانواده و تداوم آن تا فرزندآوری و تربیت فرزندان نیز آداب و مقدماتی دارد. به

عنوان مثال پاکیزگی جسمی و روحی، محیطی و مکانی و دقت در زمان‌های اقامه نماز از شاخص‌هایی هستند که در نماز باید انجام شوند و همین امور رعایت‌شان می‌تواند به داشتن خانواده متعالی و دستیابی به خانواده تراز اسلامی کمک کند (پاسخگو شماره ۶).

- نماز خواندن براساس دستورات دینی دارای کیفیت و آداب خاص خود است که برخی واجب و برخی مستحب هستند و در تشکیل خانواده نیز همین مفاهیم به چشم می‌خورد و نکته مهم آموزش و یاددهی و یادگیری آن‌ها است. به عنوان مثال در مواقعی که در نماز شک و یا حواسپرتی اتفاق می‌افتد، تعالیم دین دستورات خاص دارند و بسیاری از مواقع به این شک‌ها اعتنا نمی‌شود و همین امر در مورد خانواده نیز وجود دارد، مانند اغماض و چشم‌پوشی یا بی‌توجهی به خطای دیگران و عفو و گذشت که برای تعالی خانواده است و لذا برای داشتن خانواده تراز اسلامی نباید براساس کوچکترین اتفاقات تزلزل خانواده را به عنوان راه حل برگزید (پاسخگو شماره ۱۱).

جدول ۲. مقدمات و زیرساخت‌های لازم خانواده تراز اسلامی مبتنی آموزه‌های بر نماز

مضمون اصلی	مضامین فرعی
هدفمندی	هدف نماز و هدف خانواده، انگیزه‌های نماز، تشویق کردن فرزندان به نماز
	جامعیت نماز، مدیریت نماز، اعتبار نماز در بنیان خانواده
	زمان‌بندی، اخلاق‌مندی، فرهنگ سازی در نماز و خانواده
شرایط و مقدمات	رعایت طهارت و پاکی، وضو گرفتن و آماده سازی، آموزش در نماز و خانواده
	طهارت و پاکی، غضبی نبودن مکان نماز و متعاقب رضایت در ازدواج، مقدمات نماز و متعاقب آن در خانواده
	رزق و روزی حلال، رعایت وقت نماز توسط والدین، اهمیت دادن به اذان
برنامه و چشم‌انداز	بهداشت، توجه به شرایط محیطی، توسعه نمازخوانی
	گفتن با خدا و شنیدن از خدا، ساختار نماز، معرفی نماز مطلوب به فرزندان از طرف والدین
	گسترش محبت، انس با خدا، دعاخوانی
کیفیت	آداب نماز، نمازخواندن والدین، دعای برای فرزندان
	کیفیت نماز و خانواده، محتوای نماز و امور خانواده، آموزش نماز و سبک زندگی خانواده

در ادامه فرآیند بررسی، کدگذاری و استخراج مفاهیم و مضامین، دومین مضمون اصلی با عنوان «ابعاد» شناسایی گردید. در بررسی مصاحبه‌ها عمده پاسخگویان به اثرات و شرایط مختلف نماز در ابعاد روانی-جسمانی، فردی و اجتماعی و حتی حقوقی اشاره داشتند. تشکیل خانواده تراز اسلامی و تحقق آن از ابعاد مختلف جسمی و روحی، فردی و اجتماعی و حقوقی قابل بررسی است که همین امور در آموزه‌های نماز نیز به روشنی بیان و تبیین گردیده است. به عنوان نمونه براساس آیه ۵۸ و ۵۹ سوره نور خداوند برای اجازه گرفتن فرزندان و تعیین حق و حقوق در خانواده هنگامه نماز (پیش از نماز بامداد) را در بیان آداب ورود فرزند به جایگاه مخصوص پدر و مادر محور قرار داده است. همچنین در متون مصاحبه به ابعاد و آثار حقوقی نماز نیز اشاره شده است. با این وجود مضمون نامبرده شامل ۲۶ مضمون فرعی و ۳ مضمون اصلی «روانی- جسمانی»، «فردی- اجتماعی» و «حقوقی» گردید. فرآیند مذکور برای این مضمون در جدول شماره ۳ قابل مشاهده است.

- هنگامی که صحبت از ارتباط میان خانواده و نماز می‌شود باید به این نکته توجه نمود که یک رابطه دو سویه میان نمازخواندن صحیح و مقبول با داشتن خانواده تراز اسلامی وجود دارد. به چه صورت؟ بدین ترتیب که نماز باعث تنظیم اعمال و رفتار می‌گردد و آرامش روحی و روانی و دوری از زشتی‌ها را به همراه دارد. در طرف دیگر داشتن خانواده تراز اسلامی باعث همین اتفاقات می‌شود و خانواده تراز اسلامی با دادن آرامش به فرد، داشتن نظم و برنامه، زمینه‌های موفقیت و رشد افراد خود و آرامش و خوشبختی را فراهم می‌گرداند (پاسخگو شماره ۱۲).

- نماز و خانواده اسلامی با توجه به تعاریف موجود و براساس نتایج تحقیقات متعدد دارای یک چارچوب منظم و تعریف شده و در عین حال انعطاف‌پذیر هستند. اگر چه نماز الفاکنده نظم است و دستورات منظم دارد، ولی دارای انعطاف است و در شرایط زمانی و مکانی مختلف تغییر می‌پذیرد و خانواده تراز اسلامی که قرار است از آموزه‌های نماز برای آن الگو گرفته شود، دارای همین ویژگی است و در شرایط زمانی و مکانی مختلف، دارای انعطاف است و می‌تواند خود را با شرایط تطابق دهد (پاسخگو شماره ۱۵).

جدول ۳. ابعاد خانواده تراز اسلامی مبتنی بر آموزه‌های نماز

مضمون اصلی	مضامین فرعی
روانی - جسمانی	تنظیم اعمال فردی، اثرات جسمی و روحی، هویت‌یابی در بستر خانواده
	آرامش روحی و روانی والدین و فرزندان، دوری از گناه، ارزش‌آفرینی
فردی - اجتماعی	روابط اجتماعی سالم در محیط خانواده، احترام، دانش‌افزایی، رشد و تعالی اعضاء خانواده
	سلامت، قرب معنوی، نظم، انعطاف، کارایی و اثربخشی در محیط خانه
	تعاملات و سرمایه اجتماعی، شرکت خانوادگی در نماز جماعت
حقوقی	کمک کردن، مسئولیت‌پذیری، تعهد، مشروعیت، عدالت در فضای خانه در پرتو نماز
	توجه به حقوق دیگران، اتحاد، مراقبت، مدیریت خانواده در سایه سار نماز

در نهایت پس از بررسی مصاحبه‌ها، جمع‌بندی مفاهیم و کدهای گزینشی و محوری، سومین مضمون اصلی با عنوان «آثار و نتایج» پدیدار گردید که خود شامل ۴ مضمون اصلی با عناوین «استحکام و پایداری»، «حریم و حرمت»، «سلامت» و «تربیت و تعالی» و ۲۹ مضمون فرعی است. تحقق و پیدایش خانواده تراز اسلامی مبتنی بر آموزه‌های نماز دارای آثار و پیامدهای فراوانی برای فرد، خانواده و جامعه است که همین آثار در نماز نیز متصور است و یک ارتباط دوسویه میان آن‌ها برقرار خواهد بود. چنانکه خانواده تراز اسلامی دارای استحکام و پایداری، شناخت و حفظ حریم و حرمت، سلامت و تربیت و تعالی است که همین نتایج از اقامه نماز برپایه دستورات قرآن و معصومین (علیهم‌السلام) نیز متصور خواهد بود. نماز با توجه به آیه ۴۵ سوره عنکبوت اهل خود را از هر زشتی باز می‌دارد و تشکیل خانواده تراز اسلامی و در ازدواج و خانواده تراز اسلامی براساس آیه ۲۱ سوره روم نیز این امر نمایان است. برخی از مصاحبه‌ها در ادامه و فرآیند استخراج این مضمون در جدول شماره ۴ قابل مشاهده است.

- فریضه نماز سرشار پیامدها و نتایجی است که باعث شده است در احادیث بیان شود که پذیرش سایر اعمال در روز حساب و کتاب بسته به پذیرش نماز است. چرا اینگونه در نماز آمده است؟ زیرا نماز دارای آثار و نتایجی است که می‌تواند سعادت دنیوی و اخروی فرد نمازگزار را به همراه داشته باشد و همین عاملی شود که سایر اقدامات و اعمال فرد رنگ و

بوی معنویت بگیرد و ارتباط او با خدا قوی شود و سعی کند تا از اعمال و رفتار خود، عبادات خود مراقبت کند و همین اقدام می‌شود زمینه‌سازی و تسریع فرآیند ظهور خانواده تراز اسلامی (پاسخگو شماره ۱۳).

- صحبت در مورد موضوع خانواده تراز اسلامی در کنار نماز می‌تواند به دو شکل صورت گیرد. یکی رابطه از نماز به سمت خانواده و دیگری از خانواده به سمت نماز که بهتر است در چنین موضوعاتی رابطه دو سویه و بدون تقدم و تأخر نگاه شود. زیرا هر دو لازم و ملزوم یکدیگرند و اقامه نماز و داشتن خانواده تراز اسلامی هر دو باعث شکل‌گیری اثراتی مانند مطلوبیت روانی، تعادل، تربیت صحیح و شایسته و سلامت فردی در دو بعد جسمی و روحی و سلامت اجتماعی می‌گردد. بواسطه نماز و مخصوصاً نماز جماعت است که تعامل و همبستگی شایسته میان افراد جامعه پدیدار شده و اتحاد میان اعضای خانواده و جامعه ارتقا پیدا می‌کند. نماز رابطه میان مخلوق و خالق را رشد می‌دهد و خانواده متعالی رابطه میان فرزندان، والدین، اقوام و در نهایت رابطه همه با خداوند (پاسخگو شماره ۱۵).

جدول ۴. آثار و نتایج خانواده تراز اسلامی مبتنی بر آموزه‌های نماز

مضمون اصلی	مضامین فرعی
استحکام و پایداری	تقویت ارتباط با خدا؛ خانواده و دیگران
	پایداری خانواده، مراقبت از یکدیگر، انسجام
	همدلی، تعامل و مشارکت، تعلق و وابستگی، وحدت و اتحاد
حریم و حرمت	احترام به پدر و مادر در سایه خضوع در نماز، حفظ حرمت بزرگ‌ترها و سالمندان
	حفظ حریم دیگران، خانواده و نوع دوستی، ایجاد محبت فرزندان به اهل بیت در پرتو نماز
	احترام به حقوق دیگران، حریم و حرمت شناسی
سلامت	سلامت جسمی و روحی، تحول فکری،
	سلامت معنوی، مطلوبیت روانی، مصونیت اعضاء خانواده با توجه به مفاهیم متعالی نماز
	سلامت فردی و اجتماعی، سرور و شادابی در فضای خانه
تربیت و تعالی	تربیت و تعالی فرزندان، تحکیم ارزش‌های اسلامی-انسانی
	رشد فردی و خانوادگی، تعامل و همکاری، تربیت مبتنی بر آموزه‌های نماز
	کارآمدی و نظم بهتر، وظیفه‌شناسی، حفظ حقوق پدر، مادر و فرزندان

۴. بحث و نتیجه‌گیری

عبادات نقش مهمی در زندگی انسان دارند و نماز به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین واجبات دینی و از تعالیم مهم الهی و به عبارتی از مهم‌ترین دستورات خداوند برای سعادت و قرب الهی است که پیرامون آن سفارش زیادی شده است و علاوه بر اینکه اولین سؤال در روز حساب و کتاب از نماز است، حتی پذیرش سایر اعمال را نیز منوط به پذیرفته شدن آن دانسته‌اند که این مسئله خود نمایانگر ارزش و اهمیت این فریضه در میان سایر عبادات است. بنابراین انجام فریضه نماز و اهتمام به آن نتایج و آثار زیادی به همراه دارد و هنگامی که با دیگر حوزه‌های زندگی ارتباطیابی شود، می‌تواند زمینه‌ساز و تسریع‌بخش دست‌یابی به بهترین آن‌ها گردد. خانواده به‌عنوان مهم‌ترین نهاد اجتماعی که قدمتی به اندازه تاریخ بشر دارد تحت تأثیر عوامل و شرایط گوناگون می‌تواند رشد یابد و به آنچه مدنظر دستورات اسلامی است در سایه تعالیم الهی نماز برسد. مشاهدات نشان می‌دهد که خانواده هنوز با آنچه مدنظر اسلام است فاصله دارد و برای رسیدن به هدف نامبرده نیازمند الزاماتی است، به همین دلیل هدف پژوهش حاضر بررسی الزامات خانواده تراز اسلامی در پرتو آموزه‌های نماز از نگاه استادان دانشگاه و روحانیون صاحب‌نظر در این زمینه و آگاه از موضوع پژوهش براساس مصاحبه و تحلیل مضمون با بهره‌مندی از الگوی کلایزی بود. نتایج حاصل از مصاحبه‌های انجام شده باعث شکل‌گیری ۸۷ مضمون فرعی، ۱۱ مضمون اصلی و سه عنوان کلی گردید. عناوین کلی شامل «مقدمات و زیرساخت‌ها»، «ابعاد» و «آثار و نتایج» در رابطه با خانواده تراز اسلامی مبتنی بر آموزه‌های نماز است. همان‌طور که مشخص است از الزامات خانواده تراز اسلامی فراهم ساختن مقدمات و زیرساخت‌های لازم است که از جنبه نرم‌افزاری و سخت‌افزاری قابل بررسی است. در جنبه نرم‌افزاری لازم است تا قوانین، آگاهی و دانش، نگاه و نگرش، عوامل ذهنی و روانی و زمینه‌های شکل‌گیری خانواده به خوبی فراهم گردد؛ همان‌گونه که برای نماز مشابه این اقدامات مانند نیت کردن، آمادگی ذهنی و روحی، طهارت و پاکی و غیره صورت می‌گیرد و در حوزه سخت‌افزاری باید شرایط لازم مانند تهیه مسکن، شغل، درآمد و ... برای ازدواج و تشکیل خانواده فراهم شود. در ادامه تشکیل خانواده تراز اسلامی دارای ابعادی است که در مضامین جسمی- روانی، فردی- اجتماعی و حقوقی دسته‌بندی می‌شود و لازم است تا این ابعاد نیز مدنظر قرار گرفته و در جهت رسیدن به هدف، تأمین گردند. بدین صورت که فرد

برای تشکیل خانواده تراز اسلامی باید از نظر جسمی-روانی در صحت و سلامت باشد و متعاقب آن شرایط فردی و اجتماعی متناسب داشته باشد و یکسری حقوق و تکالیف را برای این امر رعایت کرده و انجام دهد. همانطور که برای ادای نماز نیز این امور قابل تصور است چنانکه در حدیثی از امام صادق(علیه السلام) شرط قبولی نماز برخورد صحیح با والدین دانسته شده است (دیلمی، ۱۳۷۶، ج ۱: ۱۷۹). در نهایت با شکل‌گیری خانواده تراز اسلامی آثار و نتایجی برای آن منظور است که همین آثار برای نماز نیز متصور است و این دو می‌توانند در کنار هم تعالی فرد و جامعه را به همراه داشته باشند. مضامین اصلی پژوهش که در جداول جداگانه ارائه و طبقه‌بندی گردید شامل «هدفمندی، شرایط و مقدمات، برنامه و چشم‌انداز، کیفیت»؛ (مقدمات و زیرساخت‌ها همراه ۳۲ مفهوم فرعی)، «روانی- جسمانی، فردی- اجتماعی، حقوقی»؛ (ابعاد همراه ۲۶ مفهوم فرعی)، «استحکام و پایداری، حریم و حرمت، سلامت و تربیت و تعالی» (آثار و نتایج همراه ۲۹ مفهوم فرعی) بر ساخت گردیدند.

هسته و مضمون اصلی پژوهش یعنی «خانواده تراز اسلامی در پرتو آموزه‌های نماز» بیانگر این مطلب است که شکل‌گیری، تحول و تعالی خانواده تراز اسلامی در پرتو تعالیم نماز در ابعاد مختلف مدنظر است و باید به صورت همه‌جانبه نگریسته شود و آموزه‌های نماز به عنوان پیش‌رانه‌های شکل‌گیری خانواده تراز اسلامی عمل کرده و از سوی دیگر خانواده تراز اسلامی قادر است به برپایی بهتر و اقامه باشکوه‌تر نماز یاری رساند. جدا از اینکه ارتباط میان خانواده تراز اسلامی و آموزه‌های نماز صرفاً به معنای اثرگذاری یک طرفه نماز بر خانواده نیست، بلکه به این معنا است که این دو دارای یک رابطه دو سویه هستند و می‌توان از طریق محقق ساختن خانواده تراز اسلامی که متأثر از عوامل گوناگونی است، رشد و غنابخشی به نماز را نیز تحقق و سرعت بخشید؛ آن‌چنان که از طریق اغنای نماز، کیفیت بخشی به نماز و اهتمام کامل به آن نیز می‌توان شکل‌گیری، تحول و تعالی خانواده تراز اسلامی را به دست آورد. عمده مصاحبه‌شوندگان نیز بر این عقیده بودند که نگاه به نماز و خانواده تراز اسلامی باید هماهنگ و همسو با یکدیگر و در کنار سایر شرایط و عوامل اثرگذار باشد تا بتوان نتیجه مطلوب را کسب نمود و برای دستیابی به مقصود هدفمندی، فراهم آوری زیرساخت‌ها، برنامه‌ریزی و آموزش و آگاهی بخشی از هر چیزی مهم تر است.

در تبیین یافته‌های پژوهش باید گفت همانطور که رویکرد یادگیری و درونی کردن ارزش‌های دینی و هنجارهای اخلاقی به واسطه الگوها و از طریق مشاهده تصریح شده است، تشکیل و داشتن خانواده تراز اسلامی و همچنین نمازخوانی مطلوب با الگوسازی مناسب قابل تحقق است. با شکل‌گیری این امر بسترسازی تدریجی برای افزایش دانش، تعدیل نگرش و ایجاد انس و دوستی با نماز و اهمیت نهاد خانواده از دوران کودکی و نوجوانی در خانواده تراز اسلامی شکل خواهد گرفت و با تکرار و تمرین تثبیت خواهد شد. براساس رویکرد شناختی عاطفی، غنی‌سازی و کیفیت‌بخشی به نماز، معرفی ارزش و اهمیت آن در کنار جایگاه بزرگ نهاد خانواده باید در سطوح مختلف دانشی، نگرشی، عاطفی و شخصیتی متمرکز باشد (أتایا^۱ و همکاران، ۲۰۱۳) و از ابتدایی‌ترین دوران زندگی شروع و تا تثبیت و نهادینه شدن پیگیری شود.

یافته‌ها پژوهش حاضر را می‌توان با حاجیان مقدم و همکاران (۱۳۹۶) همسو دانست که عامل استحکام خانواده هدفمندی و آشنایی با مهارت‌های زندگی است که سبب رشد فردی و سلامت جسمی و روحی خواهد بود و معارف نماز سرشار از این مهارت‌ها است. همچنین پژوهش ملکی فاراب و همکاران (۱۳۹۸) مؤید این مطلب است که برای داشتن خانواده تراز اسلامی لازم است تا زیرساخت‌ها و اهداف تشکیل خانواده به خوبی مشخص و تبیین گردد که این امر خود تقویت نتایج و پیامدهای سازنده آن را به همراه خواهد داشت.

یافته‌های دیگر پژوهش این نکته را بیان می‌دارد که نماز و خانواده هر دو دارای ابعاد مختلف روانی- جسمانی، فردی- اجتماعی و حقوقی هستند که در صورت انجام صحیح (در نماز) و اقدام به موقع و درست (در خانواده) می‌توانند زمینه‌ساز تحقق خانواد تراز اسلامی گردند. نتایج پژوهش تقوی‌پور و همکاران (۱۳۹۶) نیز همسو با این نتایج بوده و آن‌ها نیز بر این عقیده هستند که خانواده تراز اسلامی دارای سازگاری و مدارا میان اعضا، احترام و محبت و ضابطه‌مندی برای تحکیم روابط میان خود هستند. تقوی‌پور و صلواتیان (۱۳۹۴) نیز بر همین باور بوده و براساس نظرات رهبری بیان می‌دارند که رابطه دو سویه خانواده و جامعه باعث می‌شود که استحکام خانواده به استحکام جامعه بینجامد و با سلامت خانواده جامعه نیز سالم شود. گفتنی است که نماز آثار و نتایج فراوانی بر زندگی دارد و هنگامی که در ارتباط با خانواده تراز اسلامی مطرح گردد، این آثار و نتایج قدرت و شدت بیشتری پیدا خواهد نمود. نتایج پژوهش نیز نمایانگر این امر بود که اقامه نماز

1. Otuya

و داشتن خانواده تراز اسلامی باعث استحکام و پایداری، حفظ حریم و حرمت، سلامت و تربیت و تعالی می‌گردد که مطالعه محقق و شریفی (۱۴۰۰) نیز نشان دادند از ویژگی‌های خانواده تراز انقلاب، گسترش معنویت است که معرف آنان در سطح بین‌المللی است. همچنین که نتایج پژوهش‌های ملکی فاراب و همکاران (۱۳۹۸)، تقوی‌پور و همکاران (۱۳۹۶) حاجیان مقدم و همکاران (۱۳۹۶) خانواده تراز اسلامی را دارای ویژگی‌های اتحاد و همبستگی، استحکام، تحکیم، آرامش و سلامتی، کارآمدی و تعالی دانسته‌اند.

نوع نگاه و باور به خانواده، اجتماع، زندگی و آینده انسان و جهان، رویکرد و هدف انسان‌ها از کنار هم بودن و زندگی اجتماعی، انجام دستورات الهی متفاوت است و این امر بر دست‌یابی به اهداف و شاخص‌های مختلف انسانی اثرگذار خواهد بود. با این وجود بکارگیری راهبردهای علمی و متناسب و بهره‌مندی از نظرات نخبگان جامعه می‌تواند نتایج مطلوب و مناسبی را به همراه داشته باشد. با توجه به آموزه‌های نماز و مفهوم خانواده تراز اسلامی که متناسب با هدف خلقت و همسو با فطرت انسانی است، هماهنگی تعلیم و تربیت و ارزش‌آفرینی در سطوح مختلف فردی، خانوادگی و بالاتر شکل خواهد گرفت و عامل مهمی در سعادت، کامروایی و خوشبختی خواهد بود. بنابراین در راستای نتایج پژوهش پیشنهاد می‌شود؛

- آگاهی‌بخشی، تغییر نگرش و ارائه الگوهای شایسته از نمازخوانی و خانواده تراز اسلامی.
- افزایش انگیزه‌های نمازخوانی و تشکیل خانواده تراز اسلامی.
- رفع موانع و مشکلات ازدواج و فرهنگ‌سازی مناسب پیرامون ازدواج.
- انجام تحقیقات کاربردی و با سایر شیوه‌های پژوهش در رابطه میان نماز و خانواده تراز اسلامی.
- حمایت مادی و معنوی از مساجد به عنوان مهم‌ترین مکان‌های نمازخوانی و سنگر محافظت خانواده‌ها.
- بهره‌مندی از قدرت رسانه‌ها در ترغیب به نماز و نمایش اثرات آن بر خانواده.
- تقدیر از خانواده‌های الگو و ممتاز در تمام زمینه‌های خانواده تراز اسلامی در سطح محله، شهر، استان و کشور.

منابع

قرآن کریم

- اکبرنژاد، غلامرضا و طاهری‌نیا، امیررضا. (۱۴۰۰). « بررسی راه‌ها و شیوه‌های جذب کودکان و نوجوانان به نماز با محوریت خانواده و مدرسه»، مطالعات راهبردی علوم انسانی و اسلامی، ۱(۳۳)، ۱-۲۲.
- ایزدی‌فر، محمدرضا و صابرزاده شوریجه، طیبه. (۱۳۹۰). «نقش الگوهای رفتاری والدین در تشویق فرزندان به نماز و تاثیر نماز در بهداشت روانی و استحکام خانواده»، مجموعه مقالات همایش علمی پژوهش نماز درآموزه‌های فرهنگ رضوی، مشهد، بنیاد بین المللی امام رضا (ع).
- تقوی‌پور، محمدرضا و صلواتیان، سیاوش. (۱۳۹۴). «الگوی خانواده تراز اسلامی در منظومه فکری رهبر معظم انقلاب اسلامی»، فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، ۱۸ (۶۹)، ۶-۴۱.
- تقوی‌پور، محمدرضا؛ اسماعیلی، محسن و صلواتیان، سیاوش. (۱۳۹۶). «الگوی جامع خانواده تراز در اندیشه اسلامی»، فصلنامه فرهنگی تربیتی زنان و خانواده، ۱۱ (۳۸)، ۱۲۰-۱۵۰.
- جولی اسکات و آیرین هال. (۲۰۰۳). دین و جامعه شناسی، ترجمه نجاریان، افسانه (۱۳۸۲). تهران: رسش.
- چاخرلو، جاوید. (۱۳۹۷). « بررسی ارتباط نماز با تربیت فرزندان و تقویت بنیان خانواده بر ارتقاء احساس امنیت و سلامت روانی و اجتماعی»، معارف فقه علوی، ۴ (۷)، ۴۴۳-۴۵۷.
- حاجیان مقدم، فاطمه؛ صالحی امیری، رضا؛ غفاری، غلامرضا. (۱۳۹۶). «طراحی الگوی خانواده مستحکم» موضوع سند چشم انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی"، مجله مطالعات اجتماعی ایران، ۱۱ (۱)، ۴۲-۷۱.
- حر، سیدحسین. (۱۳۹۳). «نقش مسجد و نماز در تعالی و تحکیم بنیان خانواده»، فصلنامه قرآنی کوثر، ۱۴ (۴۰)، ۹۶-۱۰۴.
- حریری، نجلای. (۱۳۸۵). اصول و روش‌های پژوهش کیفی، چاپ اول، تهران: دانشگاه آزاد اسلامی (واحد علوم تحقیقات).
- خسروپناه، عبدالحسین. (۱۳۹۲). انسان شناسی اسلامی، قم: معارف.
- دهخدا، علی اکبر. (۱۳۵۲). فرهنگ لغت فارسی، جلد ششم، تهران: دانشگاه تهران.
- دیلمی، حسین بن ابی‌الحسن. (۱۳۷۶). ارشاد القلوب، ترجمه طباطبایی، قم: جامعه مدرسین.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد. (۱۴۱۲). المفردات فی غریب القرآن، چاپ اول، بیروت: دارالعلم.
- سازمان ثبت احوال کشور. (۱۳۹۵) بازیابی از <https://www.sabteahval.ir>
- سازمان ثبت احوال کشور. (۱۴۰۰) بازیابی از <https://www.sabteahval.ir>
- سالاری فر، محمدرضا. (۱۳۸۴). در آمدی بر نظام خانواده در اسلام، قم: مرکز نشر هاجر.

- طالب‌تاش، عبدالمجید. (۱۳۹۰). «آموزه‌های قرآن مهمترین نیاز انسان معاصر»، فصلنامه مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی، ۲(۴)، ۹۵-۱۱۶.
- طهماسبی پور، نجف و کمانگیری، مرتضی. (۱۳۷۵). «بررسی ارتباط میزان نگرش مذهبی با اضطراب، افسردگی و سلامت روانی گروهی از بیماران بیمارستان‌های شهدای هفتم تیر و مجتمع رسول». رساله دکتری پزشکی، تهران: دانشگاه علوم پزشکی و خدمات درمانی ایران.
- طیار، یاشار. (۱۳۹۱). «بررسی جایگاه نماز و نیایش در مهندسی فرهنگی»، ماهنامه مهندسی فرهنگی، ۳(۵۰)، ۲۰-۳۵.
- عمید، حسن. (۱۳۵۴). فرهنگ عمید، جلد ۲، تهران: جاویدان.
- عیسی، عیسی زاده. (۱۳۹۰). خانواده قرآنی (ویژگی‌ها و وظایف آن)، قم: بوستان کتاب.
- غلامی، حامد. (۱۳۹۷). «تأثیر نماز بر تحکیم بنیان خانواده»، فقه و حقوق معاصر، ویژه نامه همایش ملی نماز، تعالی فردی و اجتماعی، ص ۴۰۴-۳۸۹.
- فروند، ژولین. (۱۹۸۹). جامعه شناسی ماکس وبر، ترجمه نیک گهر، عبدالحسین (۱۳۶۸)، تهران: رایزن.
- کریمی، عبدالعظیم. (۱۳۹۶). نماز و خانواده: نکته‌های روان‌شناختی در تربیت دینی فرزندان، تهران: ستاد اقامه نماز.
- محقق، صدیقه و شریفی، فاطمه. (۱۴۰۰). «نقش خانواده تراز انقلاب اسلامی در معنویت‌گرایی جامعه بین الملل»، مجله جامعه المصطفی العالمیه، ۴(۱)، ۹۱-۵۷.
- ملکی فاراب، ندا. (۱۳۹۶). «خانواده تراز جمهوری اسلامی ایران و کاربرد آن در رسانه»، پایان نامه دکتری هنر، تهران: دانشگاه الزهراء.
- ملکی فاراب، ندا؛ شجاع نوری، فروغ الصباح؛ بستان نجفی، حسین؛ حسینیان، سیمین؛ لیبی، محمدمهدی و پور حسین، رضا. (۱۳۹۸). «تدوین شاخص‌ها و ترسیم الگوی خانواده تراز اسلام (از منظر آیات و روایات) با بهره از تکنیک پژوهشی داده بنیاد»، فصلنامه فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۰(۴۰)، ۷۰-۲۹.
- موسوی، سیدرضا و شمس‌الدینی، خداداد. (۱۳۹۳). «نماز اول وقت از منظر قرآن کریم و پیامدهای تربیتی آن»، فصلنامه مطالعات قرآنی، ۵(۲۰)، ۱۸۸-۱۶۹.
- نعیمی، ابراهیم و کاظمیان، سمیه (۱۳۹۳). «آسیب شناسی کارکردهای جنسیتی زوجین در خانواده از دیدگاه قرآن»، فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی، ۵(۲۰)، ۱۵-۱.
- ویلم، ژان پل (۱۹۹۸). جامعه شناسی ادیان، فصل سوم، ترجمه گواهی، عبدالرحیم. تهران: تبیان.
- Amato, P.R., Loomis, L.S. & Booth, A. (2005). Parental divorce, marital conflict, and offspring well-Being during early adulthood. *Social Forces*, 73, 895-915.
- Benami, A. (2006). *The Spiritual Dimension of Education*. Doctoral Dissertation: Wayne State University.

- Chibucos ,Thomas R, Leite ,Randall.(2005). *W, DL Weis - Readings in Family Theory*. SAGE Publications.
- Gorard, S, & Taylor, C. (2004). *Combining methods in educational and social research*. McGraw-Hill Education (UK) . Open University Press, First Edition.
- Guba, E. G., Lincoln, Y. S, (1994). *Competing paradigms in qualitative research, Handbook of qualitative research*, London CA: Sage.
- Kotrla K, Dyer P. &Stelzer, K. (2010). How clergy sexual misconduct happens: A qualitativestudy of first-hand accounts. *Journal of the Scientific Study of Religion*, 484, 817-824.
- Onwuegbuzie, A. J., & Leech, N. L. (2007). A call for qualitative power analyses. *Quality & Quantity*, 41(1), 105-121.
- Otuya, R., Kibas, P., &Otuya, J. (2013). A proposed approach for teaching entrepreneurship education inKenya. *Commitment*, 4(8): 204-209.
- Pfeifer, L., Miller, R.B., Li, T. & Hsiao, Y. (2013). Perceived marital problems in Taiwan. *Contemporary Family Therapy*, 35. 91-104.
- Schramm, D.G., Marshall, J.P., Harris, V.W. & Lee, T. R. (2012). Religiosity, homogamy, and marital adjustment: An examination of newlyweds in first marriages and remarriages. *Journal of Family Issues*, 33, 8567-1571.
- Shosha, G. A. (2012). Employment of Colaizzi's strategy in descriptive phenomenology: A reflection of a researcher. *European Scientific Journal*, ESJ, 8(27), 31-43.
- Sinkovics, R. R., Penz, E., &Ghauri, P. N. (2008). Enhancing the Trustworthiness of Qualitative Research in International Business. *Management International Review*, 48(6), 689-714.
- Speziale, H. S., Streubert, H. J., & Carpenter, D. R. (2011). *Qualitative research in nursing: Advancing the humanistic imperative*. Lippincott Williams & Wilkins, 1-470.
- Thomas, E., &Magilvy, J. K. (2011). Qualitative rigor or research validity in qualitative research. *Journal for specialists in pediatric nursing*, 16(2), 151-155.
- Tripathy. M and Sahu.B. (2019). Impact of Family Environment on Socio-Emotional Adjustment of Adolescent Girls in Rural Areas of Western Odisha. *Asian Journal of Basic Science & Research (AJBSR)*, 1 (1): 27-35.